

УДК 312.523(478)

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОЦЕСІВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Ю. Дубневич, к. е. н., доцент

ORCID ID: 0000-0002-4843-6239

Львівський національний аграрний університет,
заступник голови Жовківської районної державної адміністрації

© Ю. Дубневич, 2018

<https://doi.org/>

Дубневич Ю. Ефективність процесів децентралізації влади в Україні: проблеми і перспективи

Розглянуто окремі аспекти оцінки ефективності процесів децентралізації влади в контексті поточного реформування системи місцевого самоврядування в Україні на прикладі Жовківського району Львівської області. Представлено результати дослідження сутності, мети і завдань здійснення реформи щодо децентралізації влади в Україні та ідентифікації і вивчення основних можливих наслідків та негативних явищ, що супроводжують цю реформу, з метою визначення можливих напрямів підвищення ефективності її здійснення. Мету децентралізації влади в Україні визначено як передачу значних повноважень, ресурсів та відповідальності від державних органів органам місцевого самоврядування. Як основне стратегічне завдання в процесі досягнення зазначеної мети реформи щодо децентралізації влади обґрунтовано визначено створення комфортного та безпечного середовища для життя людини через побудову ефективної системи влади на всіх рівнях (група – район – область) і делегування максимально можливої кількості відповідних повноважень на найближчий до кожного громадянина рівень – об'єднаним територіальним громадам (ОТГ), які повинні мати широкі повноваження і достатньо коштів, щоб бути спроможними вирішувати усі місцеві питання і нести за це відповідальність. На сьогодні темпи проведення децентралізаційної реформи дещо знизилися, як внаслідок того, що значна частина із запланованої кількості ОТГ вже створена, так і внаслідок низької активності у проведенні децентралізаційної реформи у деяких регіонах. Загальна оцінка результатів проведеної реформи та створення у її процесі ОТГ містить набагато більше позитивних, ніж негативних моментів. Для ефективного завершення реалізації процесу децентралізаційної реформи потрібно вжити комплекс заходів із метою забезпечення умов для формування синергійного ефекту від скоординованого функціонування членів ОТГ як територіальних соціально-господарських систем, що потребуватиме досить багато координаційно-організаційної роботи та відповідних наукових досліджень щодо обґрунтування перспективних напрямів розвитку ОТГ із врахуванням ідентифікації та визначення необхідних ефективних напрямів використання наявного у них потенціалу ресурсів та розробки відповідної стратегії й тактики.

Ключові слова: об'єднана територіальна громада (ОТГ), децентралізація влади, реформа системи місцевого самоврядування, ефективність.

Dubnevych Yu. Efficiency of governance decentralization processes in Ukraine: challenges and perspectives

The article elaborates on different performance assessment aspects of governance decentralization processes within the context of ongoing local government reform in Ukraine based on Zhovkva district in Lviv region. The article presents the results of studying the content, aim and tasks towards governance decentralization reforming in Ukraine and identification and scrutiny of major positive effects and negative developments, which go along with this reform for the purpose of identifying possible ways for enhancing its implementation. The aim of governance decentralization processes in Ukraine is determined as devolution of considerable authority, resources and responsibilities from state authorities to local self-government bodies. Creation of comfortable and secure environment for people by establishing an effective government system at all levels (community-district-region) and delegation of maximum amount of relative authority to the level closest to every citizen - united territorial communities (UTC) that will have broad mandate and sufficient funds for handling all local affairs and hold it accountable, are justified and defined as the main policy challenge. Today the

decentralization process had slowed slightly due to the fact that significant proportion of planned UTCs have already been created as well as due to low activity of decentralization reform in certain regions. General assessment of the reform results and established within this process UTC shows much more positive developments than negative ones. For successful realization of decentralization reform it is necessary that UTC members, as territorial and social economic systems coordinate their actions to implement a set of measures aimed at providing conditions for the formation of a synergistic effect which will require a lot of coordinating and organizational activities and relevant scientific research to justify the perspective directions for UTC development, taking into account the identification and definition of the necessary effective ways of using their potential resources and developing appropriate strategy and tactics.

Key words: united territorial community (UTC), governance decentralization, reform of local self-government system, efficiency.

Постановка проблеми. Провідна ідея децентралізації влади полягає в передачі органам місцевого самоврядування компетенцій для вирішення питань, пов'язаних із задоволенням місцевих потреб. Тобто метою цього процесу є передача значних повноважень, ресурсів та відповідальності від державних органів органам місцевого самоврядування, що повинно сприяти створенню умов для надання якісних і доступних суспільних послуг громадянам та динамічного розвитку регіонів. Логіка речей передбачає, що місцеві інтереси локальних громад набагато краще можуть бути задоволені на місцях, ніж центральною владою. Адже кожен громадянин має право на сучасну медицину й освіту, доступні та якісні адміністративні, комунальні чи соціальні послуги, цивілізовані дороги, впорядковані й освітлені вулиці, але найкраще реалізувати це право він може за умови, що відповідальні за надання такого роду послуг знаходяться територіально близько. А об'єктивно найближчою до людей владою є органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їхні виконкоми, які у до недавня традиційній формі не мали економічних можливостей для забезпечення соціально та економічно ефективної реалізації своїх функцій. Тому основним стратегічним завданням реформи щодо децентралізації влади об'єктивно є створення комфортного та безпечного середовища для життя людини через побудову ефективної системи влади на всіх рівнях (громада – район – область) і делегування максимально можливої кількості відповідних повноважень на найближчий до кожного громадянина рівень – об'єднаним

територіальним громадам (ОТГ), які повинні мати широкі повноваження і достатньо коштів, щоб бути спроможними вирішувати усі місцеві питання і нести за це відповідальність. Однак результати аналізу практики здійснення зазначеної реформи свідчать, що темпи й ефективність її є низькими, особливо за останній період, що й обґрунтовує необхідність відповідних наукових досліджень цього явища та визначення ключових моментів його розвитку з тим, щоб можна було вжити оперативні заходи для покращання ситуації й забезпечення ефективного перебігу відповідних процесів. Децентралізація в Україні є складним процесом і відносно новим явищем. З огляду на це особливої актуальності відповідно набуває необхідність вирішення проблеми визначення ролі процесів децентралізації у формуванні засад фінансового забезпечення місцевого самоврядування, що також створює широке поле для наукових досліджень у цій сфері господарської практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом розвиток місцевого самоврядування в Україні активізувався одразу ж після здобуття Україною незалежності у 1991 році. Тому практично з того часу явище надання регіонам більших повноважень перебувало у полі зору науковців і практиків, серед яких не можна не вказати таких, як Т. Батенко (2018), А. Бондаренко (2010), В. Борденюк (2010), О. Дроздовська (2012), Р. Колишко (2015), Н. Неліна (2013), Н. Нижник, О. Титаренко (2016), А. Ткачук (2017), В. Чумак (2018) та ін. Вони достатньо глибоко аналізують суть процесів децент-

ралізації, їхнє значення у розвитку регіонів, окреслюють завдання подальшої реалізації децентралізаційної реформи, узагальнюють досвід інших країн у вирішенні подібних проблем.

У науці державного управління поняття «децентралізація» вживають у двох розуміннях – широкому та вузькому. У такому контексті йдеться, по-перше, про процес розподілу влади, передачу частини функцій від центру до периферії, а по-друге, про певну систему взаємовідносин між державою й адміністративно-територіальними одиницями, в тому числі й самоврядного характеру.

Професор Н. Нижник розглядає поняття децентралізації як характерне для сфери державного управління явище, зумовлене об'єктивними та суб'єктивними чинниками, певний протилежний бік централізації, своєрідний засіб її відображення (Колишко, 2015). Дослідниця О. Бориславська зі співавторами (2010) стверджує, що децентралізація є доволі складним поняттям, яке можна розкривати через його вплив на адміністративно-територіальний устрій держави, систему органів публічної адміністрації, розподіл між ними функцій, повноважень та фінансових ресурсів. Децентралізація, на її думку, означає такий спосіб визначення та розмежування завдань і функцій, за якого більшість із них передається з рівня центральних органів на рівень нижчий і стає власним завданням та повноваженням органів нижчого рівня (Бориславська та ін., 2010). Децентралізація тісно пов'язана з організацією системи державного управління. Вона сприяє побудові ефективних взаємовідносин між центральним урядом й органами управління на локальному рівні (Дроздовська, 2012).

Дослідник Т. Батенко акцентує увагу на основних позитивних моментах реалізації зазначеної реформи, серед яких називає підвищення рівня самостійності ОТГ у вирішенні локальних господарських та соціальних проблем на основі консолідованих коштів, що тепер акумулюються в їхніх бюджетах на місцях (Батенко, 2018). Хоча,

на думку В. Чумака, яка ґрунтується на результатах загальнонаціонального опитування, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» наприкінці серпня 2017 року, «більшість українців, як і раніше, не відчуває змін від використання додаткових коштів, які місцеві бюджети отримали протягом останніх років» (2018). Причому ця частка останнім часом має виражену тенденцію до зростання – з 55% у червні 2017 р. до 61% вже у серпні цього самого року. Навіть у такій добрій справі ми допустили величезні корупційні ризики та зробили величезні корупційні лазівки, а загалом децентралізація в Україні має напівфеодальний характер (Чумак, 2018).

Для багатьох вітчизняних досліджень спільним є висновок про необхідність законодавчої конкретизації правового статусу територіальної громади (Децентралізація в Україні, 2017). Тобто в літературних наукових джерелах немає одностайності в оцінках децентралізації влади на сучасному етапі розвитку країни та їхніх результатів. Тому, незважаючи на наявність великої кількості публікацій на зазначену тематику та враховуючи високодинамічний і вкрай нерівномірний, нестійкий характер розвитку процесів централізації, поле для продовження і поглиблення наукових досліджень результатів здійснення децентралізаційної реформи є достатньо широким та багатобічним.

Постановка завдання. Основним завданням нашого дослідження є з'ясування сутності, мети і завдань реформи щодо децентралізації влади в Україні та ідентифікація й вивчення основних позитивних наслідків та негативних явищ, що супроводжують цю реформу, з метою визначення можливих напрямів підвищення ефективності її здійснення.

Методика дослідження та матеріали. У ході проведеного дослідження використано матеріали публікацій з проблем децентралізації влади та розвитку місцевого самоврядування, а також результати проведення децентралізаційних процесів у Жовківському

районі Львівської області. При цьому задіяно такі методи наукового дослідження, як аналіз і синтез, індукції та дедукції, аналітично-описовий, графічний і табличний способи подання інформації.

Виклад основного матеріалу. Удосконалення системи влади в Україні мало місце протягом усього історичного періоду, але лише в особливі моменти її більш-менш самостійного, а не «колоніального» існування. Децентралізацію в Україні як суспільно-політичне та економічне явище вперше згадано ще в Конституції Української Народної Республіки від 29 квітня 1918 року, де зазначено, що, «не порушуючи єдиної своєї влади, УНР надає своїм землям, волостям і громадам права широкого самоврядування, дотримуючись принципу децентралізації» (Питання конституційної комісії, 2015).

Існування будь-якої демократичної, правової держави і громадянського суспільства, як і процеси європейської інтеграції, передбачає створення ефективної децентралізованої системи публічної влади, яка б ґрунтувалася на верховенстві права, народовладді, визнанні людини найвищою соціальною цінністю. Зазначене неможливо реалізувати без повноцінної системи місцевого самоврядування. Звідси завданням для конституційної науки є пошук і забезпечення таких механізмів, які б підтримували оптимальне співвідношення між різними рівнями влади, забезпечували територіальну цілісність та розвиток демократії. Такий підхід відкине роздвоєння влади, яке призводить до політичної нестабільності й послаблення держави та її інститутів, та врешті усуне колізії між суспільством і державою (Неліна, 2013, с. 106).

Державна політика України у сфері місцевого самоврядування спирається на інтереси жителів територіальних громад і передбачає децентралізацію влади, тобто передачу від органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування значної частини повноважень, ресурсів та відповідальності. В основу цієї політики закладено положення Європейської хартії місцевого самоврядування та найкращі світові стандарти суспільних відносин у цій сфері (Про

децентралізацію, 2018). Держава активно підтримує процес децентралізації владних повноважень та передачу більшої кількості влади громадам: з 2014 року державна підтримка на розвиток територіальних громад та розбудову їхньої інфраструктури зросла у 30 разів – з 0,5 млрд грн до 14,9 млрд грн (Децентралізація в Україні, 2017). Держава також стимулює процес добровільного об'єднання через фінансову підтримку формування необхідної інфраструктури для ОТГ: 2017 р. субвенція на це становила 1,5 млрд грн, 2018 р. – 1,9 млрд грн. Цим коштом 366 ОТГ реалізували 2017 р. 2046 проектів (Реформа децентралізації, 2018).

Оцінюючи результати децентралізаційної реформи в Україні, слід звернути увагу на те, що місцева влада тепер зацікавлена в розвитку інвестиційної привабливості своїх територій на благо громади, адже сплачені тут податки підуть на підвищення якості життя жителів. Реформа дала поштовх до повноцінного розвитку громад, можливість поліпшити життя у кожному населеному пункті та в країні загалом і дає змогу громадянам – усім – самостійно господарювати там, де вони живуть. Розмаїті дозволи та реєстраційні документи для ведення бізнесу можна отримувати на місцях, громади можуть самостійно залучати інвестиції, сприяючи соціально-економічному розвитку. У містах, селах і селищах почали приводити до ладу дороги, будувати водогони, ремонтувати медичні та освітні заклади – все те, що десятиліттями перебувало у занепаді. За чотири роки дохідна частина місцевих бюджетів зросла зі 68,6 млрд грн у 2014 р. до 231 млрд грн у 2018 році, тобто в 3,3 рази (Чумак, 2018). Упродовж січня–квітня 2018 р. бюджети в об'єднаних територіальних громадах збільшилися на понад 60% проти аналогічного періоду 2017 р. (Діяльність..., 2018). Отримавши повноваження й ресурси, громади не чекають жодного погодження «згори», як їм жити далі. Вони будують школи, ремонтують дороги, відкривають зручні Центри надання адміністративних послуг (ЦНАПи), відновлюють ФАП і клуби. І все це – за свої кошти, за які не треба цілувати руки центру. Йдеться про мільярди гривень (Батенко, 2018).

За час проведення реформи власні доходи місцевих бюджетів зросли більш ніж удвічі. Крім того, ОТГ активніше виконують процес бюджетоутворення: за перші 10 місяців 2017 р. рівень зростання виконання власних доходів в ОТГ склав 80 %, в той час, як в Україні загалом він сягнув лише 31,8 %. На додачу до цього, показник видатків бюджету розвитку на особу за січень-вересень 2017 зріс на 225 % порівняно з відповідним періодом 2016 р. (для прикладу: в громадах, де не було утворено ОТГ, зростання відбулося лише на 50 %) (Децентралізація в Україні, 2017).

Незважаючи на загалом позитивне сприйняття реформи громадами в регіонах України, голови об'єднаних територіальних громад вказують на наявність певних суттєвих недоліків в її поточному вигляді. Серед основних зауважень з приводу реформи, як правило, зазначали відсутність у громад можливості розпоряджатися земельними ділянками, що входять до складу ОТГ, але є за ме-

жами населених пунктів, наявність «прогалів» у законодавстві, брак практичного досвіду та навичок в управлінні громадою, а також проблеми у відносинах з обласними або районними державними адміністраціями (Про децентралізацію, 2018). Темпи децентралізації почали спадати. У 2015 р. в Україні було створено 803 ОТГ, у 2018 р. з'явилося лише 138, тоді як у 2016 р. приріст склав 207, а у 2017 році – 299 ОТГ (Батенко, 2018).

За планом, затвердженим розпорядженням Кабінету Міністрів України 19 липня 2017 р. № 491-р., у Жовківському районі Львівської області має бути створено 7 ОТГ, а саме: Жовківська об'єднана територіальна громада, Рава-Руська об'єднана територіальна громада, Дублянська об'єднана територіальна громада, Магерівська об'єднана територіальна громада, Куликівська об'єднана територіальна громада, Добросинська об'єднана територіальна громада, Туринківська об'єднана територіальна громада (див. рис.).

Рис. План створення ОТГ у Жовківському районі Львівської області.*

*(Перспективна карта Жовківського району).

Для прикладу розглянемо перспективи утворення двох міських територіальних громад, а саме: Жовківської ОТГ та Дублянської ОТГ.

Жовківська міська об'єднана територіальна громада охопить дев'ять сільських рад і згідно з перспективним планом буде найбільшою громадою Жовківського району. У табл. 1 показано кількість населення громади та прогностичні показники її фінансової спроможності. Із дев'яти сільських рад тільки три є фінансово стійкі, решта має мінусовий показник і є дотаційними. Вільних коштів рада матиме лише 4,4 млн грн – рівно стільки має наразі Жовківська міська рада самостійно, що видно з показників в табл. 1. Очевидно, що процес децентралізації повинен передбачати, що «багаті» ради допомагатимуть розвиватися «біднішим». Тільки закономірно виникає питання, а який інтерес у цьому всьому матимуть ці «багаті» ради? Об'єктивно тут можна сподіватися лише на формування відомого синергічного ефекту від скоординованого функціонування Жовківської ОТГ як територіальної соціально-господарської системи, що потребуватиме досить багато координаційно-організаційної роботи та відповідних нау-

кових досліджень щодо обґрунтування перспективних напрямів її розвитку з урахуванням необхідних ефективних напрямів використання наявного потенціалу ресурсів та розробки відповідної стратегії й тактики.

Дублянська міська об'єднана територіальна громада об'єднає три сільські ради і згідно з перспективним планом буде найменшою громадою у Жовківському районі за кількістю рад, які увійшли в міську громаду. У табл. 2 показано кількість населення цієї громади та передбачувані показники її фінансової спроможності.

З трьох рад – членів ОТГ лише одна рада є фінансово неспроможною, а загалом Дублянська ОТГ матиме 22,8 млн грн вільних коштів на розвиток громади.

Розглянувши прогностичні показники бюджетів вказаних об'єднаних громад (найбільшої і найменшої в районі), бачимо, що сума коштів у балансах цих ОТГ значно різниться. Отож, можна дійти висновку, що перед початком процесу об'єднання рада, яка виявляє бажання бути центром майбутньої ОТГ, повинна добре вивчити дохідну частину бюджетів рад, котрих вона запрошує в об'єднану територіальну громаду.

Таблиця 1

Основні показники фінансового стану членів Жовківської міської ОТГ у Львівській області

№ з/п	Адміністративно-територіальна одиниця	Кількість населення, осіб	Разом доходів, тис. грн	Видатки всього, тис. грн	Баланс, тис. грн
1	Жовківська міська рада	13,718	66394,6	62052,1	4342,5
2	Мокротинська сільська рада	1,009	2211,8	2677,0	-465,2
3	Воле-Висоцька сільська рада	1,714	3701,0	3388,4	312,6
4	Глинська сільська рада	1,747	4711,0	4563,4	147,6
5	Новоскварявська сільська рада	1,190	2112,8	2438,0	-325,2
6	Крехівська сільська рада	1,660	3219,0	3531,6	-312,6
7	Сопошинська сільська рада	1,431	8146,1	4837,5	3308,6
8	Мацошинська сільська рада	0,879	2206,5	2652,0	-445,5
9	Староскварявська сільська рада	1,063	2945,7	3086,4	-140,7
10	Зіболківська сільська рада	2,301	4953,8	7024,6	-2070,8
	Жовківська міська ОТГ	26,712	100602,3	96251,0	4351,3

Таблиця 2

Основні показники фінансового стану членів Дублянської міської ОТГ у Львівській області

№ з/п	Адміністративно-територіальна одиниця	Кількість населення, осіб	Разом доходів, тис. грн	Видатки всього, тис. грн	Баланс, тис. грн
1	Дублянська міська рада	11,131	32708,0	26794,9	5913,1
2	Малехівська сільська рада	2,265	23604,9	7489,1	16115,8
3	Грядівська сільська рада	1,589	3835,3	3866,2	-30,9
4	Грибовицька сільська рада	2,281	7994,7	7192,7	802,0
	Дублянська міська ОТГ	17,266	68142,9	45342,9	22800,0

Оцінюючи ситуацію, можна дійти законірного висновку про те, що наразі в Україні ще не сформована належна фінансово-економічна база органів місцевого самоврядування, яка була б спроможна у повному обсязі забезпечити надавання повноцінних громадських послуг сільському населенню. Аналогічна ситуація і з конституційним визначенням суб'єкта місцевого самоврядування – ОТГ: власне, у межах адміністративних кордонів одних населених пунктів знаходяться інші населені пункти, територіальні громади яких виступають згідно з Конституцією України (Конституція України) самостійними суб'єктами місцевого самоврядування, що в кінцевому підсумку призводить до виникнення проблем із розмежуванням самоврядних прав різних територіальних громад, які співіснують у межах однієї адміністративно-територіальної одиниці (Гитаренко, 2016).

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Основна мета децентралізаційної реформи – формування фінансово стійких територіальних громад, спроможних самостійно вирішувати проблеми їхнього населення. Децентралізація існуючої системи влади в Україні є реальним шляхом до підвищення якості життя й рівня добробуту жителів кожного села, селища чи міста як члена ОТГ, що сприяє формуванню соціально ефективного суспільства в країні загалом. Децентралізація відкриває значні перспективи для забезпечення спроможності місцевого самоврядування самостійно вирі-

шувати питання місцевого розвитку, передбачає підвищення ролі громадян у ньому, їхнього впливу на процес прийняття рішень щодо забезпечення умов соціально-економічного розвитку території і всього суспільства. Здобуття органами місцевого самоврядування ширших повноважень має на меті активізацію мотиваційного чинника розширення власної фінансової бази за рахунок внутрішніх джерел і вироблення відповідних механізмів акумуляції залучених фінансових ресурсів до місцевих бюджетів. На сьогодні темпи проведення децентралізаційної реформи дещо знизилися, як внаслідок того, що значна частина із запланованої кількості ОТГ вже створена, так і внаслідок низької активності у проведенні децентралізаційної реформи у деяких регіонах. Загальна оцінка результатів проведеної реформи й створення в її процесі ОТГ містить набагато більше позитивних, ніж негативних моментів. Для ефективного завершення децентралізаційної реформи потрібно вжити комплекс заходів із метою забезпечення умов для формування відомого синергійного ефекту від скоординованого функціонування членів ОТГ як територіальних соціально-господарських систем, що потребуватиме досить багато координаційно-організаційної роботи та відповідних наукових досліджень щодо обґрунтування перспективних напрямів розвитку ОТГ із врахуванням ідентифікації та визначення необхідних ефективних напрямів використання наявного у них потенціалу ресурсів та розробки відповідної стратегії й тактики.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Батенко, Т. 2018. *На чому спіткнулась децентралізація*. [online] Доступно: <https://www.pravda.com.ua/columns/2018/08/29/7190414/> [Дата звернення 4 вересня 2018].
- Бондаренко, А., 2010. *Вплив держави на формування місцевих бюджетів у країнах Європи*. [online] Доступно: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Trpu/2010_4/doc/2/13.pdf [Дата звернення 29 серпня 2018].
- Борденюк, В. 2010. Децентралізація державної влади і місцеве самоврядування: поняття, суть та форми (види). *Право України*, 1, с. 21–25.
- Бориславська, О. М., Заверуха, І. Б., Школик, А. М. та ін. 2012. *Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України*. Київ.
- Децентралізація в Україні*. 2017. [online] Доступно: https://uk.wikipedia.org/wiki/Децентралізація_в_Україні [Дата звернення 23 серпня 2018].
- Діяльність – реформи, реформа – децентралізації*, 2018. [online]. Доступно: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/reforma-decentralizaciyi> [Дата звернення 26 серпня 2018].
- Дроздовська, О., 2012. Теоретичні засади фінансової децентралізації. *Фінанси України*, 8, с. 19–25.
- Колишко, Р., 2015. Децентралізація публічної влади: історія та сучасні тенденції розвитку. *Вісник КНЕУ. Серія «Міжнародні відносини»*, 27, с. 198.
- Конституція України*. [online] Доступно: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [Дата звернення 4 вересня].
- Неліна, Н., 2013. Місцеве самоврядування як сфера реалізації конституційної правосуб'єктності українського народу. *Науково-теоретичний часопис*, 1, с. 104-107.
- Перспективна карта Жовківського району. [online] Доступно: <http://zhovkva.org.ua/index.php?name=News&op=article&sid=1026> [Дата звернення 4 вересня 2018].
- Питання конституційної комісії: Указ Президента України від 31 березня 2015 року № 190/2015*. [online] Доступно: <https://www.president.gov.ua/documents/1902015-18765> [Дата звернення 29 серпня 2018].
- Про децентралізацію*, 2018. [online] Доступно: <https://decentralization.gov.ua/about> [Дата звернення 12 вересня 2018].
- Реформа децентралізації*, 2018. [online] Доступно: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/reforma-decentralizaciyi> [Дата звернення 12 вересня 2018].
- Ткачук, А. 2017. *Місцеве самоврядування та децентралізація*. Законодавство (навчальний модуль). Київ: ІКЦ «Легальний статус».
- Титаренко, О., 2017. Децентралізація як чинник розвитку сільських територіальних громад в Україні. [online] *Державне управління: удосконалення та розвиток*. Доступно: <http://www.dyu.gov.ua/?op=1&z=972> [Дата звернення 12 вересня 2018].
- Чумак, В. 2018. *Нанівфеодальна децентралізація*. [online] Доступно: <https://www.pravda.com.ua/columns/2018/09/13/7191904> [Дата звернення 4 вересня 2018].

Стаття надійшла 02.10.2018.

